

JAHON IQTISODIY INTEGRATSIYASI SHAROITIDA IJTIMOIIY-IQTISODIY TAFOVUTLARNING CHUQURLASHUVI

Fayziyeva Dilsuz Bahodirovna

Toshkent Davlat Iqtisodiyot Universiteti "Iqtisodiyot nazariyasi" kafedrası

assistenti, d.fayzieva@tsue.uz

KIRISH

Soʻnggi oʻn yilliklarda jahon xoʻjaligi tizimida kuzatilayotgan globallashuv jarayonlari milliy iqtisodiyotlar oʻrtasidagi oʻzaro bogʻliqlikni keskin kuchaytirdi. Tashqi savdoning kengayishi, kapital oqimlarining erkinlashuvi, texnologiyalar va axborot almashinuvi surʼatlarining oshishi iqtisodiy rivojlanish uchun yangi imkoniyatlarni yuzaga chiqardi. Biroq mazkur jarayonlarning natijalari jamiyatning barcha qatlamlari va hududlari uchun bir xil darajada ijobiy boʻlayotgani yoʻq.

Bugungi kunda jahon iqtisodiyotida eng dolzarb muammolardan biri sifatida daromadlar va iqtisodiy imkoniyatlar boʻyicha tafovutlarning chuqurlashuvi namoyon boʻlmoqda. Integratsiya jarayonlari ayrim mamlakatlar va ijtimoiy guruhlar uchun tezkor iqtisodiy oʻsishni taʼminlayotgan boʻlsa, boshqalar uchun nisbatan cheklangan rivojlanish sharoitini yuzaga keltirmoqda. Ayniqsa, texnologik ustunlikka ega boʻlgan iqtisodiy subyektlar va yuqori malakali mehnat resurslari global iqtisodiyotdan koʻproq manfaat olayotgani kuzatilmoqda.

Shuningdek, globallashuv jarayonlari taʼlim, sogʻliqni saqlash va zamonaviy texnologiyalarga kirish imkoniyatlaridagi nomutanosiblikni yanada kuchaytirib, uzoq muddatli ijtimoiy barqarorlikka salbiy taʼsir koʻrsatmoqda. Daromadlar oʻrtasidagi farqning ortishi kambagʻallikning saqlanib qolishiga, oʻrta qatlam ulushining qisqarishiga va jamiyatda ijtimoiy keskinlikning kuchayishiga olib kelishi mumkin.

Shu sababli, jahon iqtisodiy integratsiyasi sharoitida tengsizlikning shakllanish omillarini chuqur oʻrganish, uning ijtimoiy-iqtisodiy oqibatlarini baholash hamda salbiy taʼsirlarni kamaytirishga qaratilgan samarali siyosiy

mexanizmlarni ishlab chiqish dolzarb ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

ADABIYOTLAR SHARHI

Jahon iqtisodiy integratsiyasi va ijtimoiy tengsizlik o'rtasidagi munosabatlar ko'plab xorijiy va mahalliy tadqiqotlarda turlicha talqin etiladi. Ba'zi iqtisodchilar globallashuv iqtisodiy o'sishni tezlashtirish orqali kambag'allikni kamaytiradi, deb hisoblasalar, boshqa olimlar ushbu jarayon daromadlar tafovutining kuchayishiga xizmat qilayotganini ta'kidlaydilar.

J. Stiglitz o'z tadqiqotlarida global bozor mexanizmlarining yetarli darajada tartibga solinmasligi ijtimoiy adolatning buzilishiga olib kelayotganini qayd etadi. Uning fikricha, institutsional zaifliklar va noto'g'ri iqtisodiy siyosat globallashuv natijalarining notekis taqsimlanishiga sabab bo'lmoqda. T. Piketti esa kapital daromadlarining mehnat daromadlariga nisbatan tezroq o'sishini empirik ma'lumotlar asosida isbotlab, boyliklarning jamlanishi global miqyosda ijtimoiy tabaqalanishni kuchaytirayotganini ko'rsatadi.

Xalqaro moliyaviy institutlar – Jahon banki, Xalqaro valyuta jamg'armasi va BMT hisobotlarida globallashuvning mehnat bozori, daromadlar taqsimoti va kambag'allik darajasiga ta'siri keng tahlil qilingan. Ushbu manbalarda iqtisodiy samaradorlik oshayotgan bo'lsa-da, uning ijtimoiy oqibatlari har doim ham ijobiy emasligi alohida ta'kidlanadi.

Mahalliy tadqiqotlarda esa globallashuv sharoitida hududlararo nomutanosiblik, ijtimoiy himoya tizimlarining roli va davlatning qayta taqsimlovchi siyosati muhim ahamiyatga ega ekani ko'rsatiladi. Biroq mavjud adabiyotlarda globallashuv va tengsizlik masalasi ko'pincha alohida omillar doirasida yoritilib, ularning o'zaro bog'liqligi kompleks tarzda yetarlicha chuqur tahlil qilinmagan.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Mazkur tadqiqotda jahon iqtisodiy integratsiyasi sharoitida tengsizlikning kuchayishiga ta'sir etuvchi omillarni aniqlash va ularning ijtimoiy-iqtisodiy oqibatlarini baholash maqsadida tizimli va kompleks yondashuv qo'llanildi. Tadqiqot nazariy va empirik tahlil usullarining uyg'unligiga asoslandi.

Nazariy tahlil doirasida globallashuv, iqtisodiy o'sish va ijtimoiy adolat

masalalariga oid klassik va zamonaviy iqtisodiy konsepsiyalar o'rganildi. Institutsional iqtisodiyot, inklyuziv rivojlanish va neoklassik yondashuvlarning asosiy g'oyalari tahlil jarayonida qo'llanildi.

Empirik tahlilda Jahon banki, XVJ va BMTning ochiq statistik ma'lumotlaridan foydalanildi. Tengsizlik darajasini baholashda Gini koeffitsienti, aholi daromadlari taqsimoti va kambag'allik ko'rsatkichlari asos qilib olindi. Globallashuv darajasi tashqi savdo hajmi, to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar oqimi va texnologik rivojlanish indikatorlari orqali baholandi.

Tahlil jarayonida taqqoslash, dinamik kuzatuv va mantiqiy umumlashtirish usullaridan foydalanilib, sabab-oqibat munosabatlari aniqlashtirildi.

TADQIQOT NATIJALARI VA MUHOKAMA

O'tkazilgan tahlillar globallashuv iqtisodiy samaradorlik va ishlab chiqarish hajmining oshishiga xizmat qilayotganini ko'rsatdi. Biroq ushbu o'sish natijalari ijtimoiy guruhlar va hududlar o'rtasida notekis taqsimlanmoqda. Yuqori daromadli qatlamlar va rivojlangan hududlar global bozor imkoniyatlaridan faol foydalanayotgan bo'lsa, past daromadli guruhlar nisbatan cheklangan foyda ko'rmoqda.

Statistik ma'lumotlar ko'plab mamlakatlarda savdo va investitsiyalar hajmi ortishi bilan birga daromadlar tafovuti ham kengayayotganini tasdiqlaydi. Bu holat globallashuvning asosan kapital egalari va yuqori malakali mutaxassislar manfaatiga xizmat qilayotganidan dalolat beradi.

Texnologik rivojlanish ham tengsizlikni kuchaytiruvchi muhim omil sifatida namoyon bo'lmoqda. Avtomatlashtirish va raqamlashtirish jarayonlari yuqori malakali mehnatga talabni oshirib, past malakali ishchi kuchining raqobatbardoshligini pasaytirmoqda. Natijada mehnat bozorida daromadlar tafovuti kengaymoqda.

Hududiy tahlillar globallashuv ichki hududlararo nomutanosiblikni ham kuchaytirayotganini ko'rsatadi. Global iqtisodiyotga integratsiyalashgan yirik shaharlar tez rivojlanayotgan bo'lsa, chekka hududlarda iqtisodiy faollik pastligicha qolmoqda.

XULOSA

Tadqiqot natijalari jahon iqtisodiy integratsiyasi iqtisodiy o'sish uchun muhim omil bo'lishiga qaramay, uning ijtimoiy natijalari notekis taqsimlanayotganini ko'rsatdi. Texnologik ustunlik, institutsional nomukammallik va mehnat bozoridagi strukturaviy o'zgarishlar tengsizlikning kuchayishiga olib kelmoqda.

Tengsizlikning yuqori darajasi uzoq muddatda iqtisodiy barqarorlikka salbiy ta'sir ko'rsatib, ijtimoiy keskinlik xavfini oshiradi. Shu bois, globallashuv sharoitida inklyuziv rivojlanishni ta'minlash, ta'lim va mehnat bozoriga teng kirish imkoniyatlarini kengaytirish hamda samarali qayta taqsimlovchi siyosat yuritish muhim ahamiyatga ega.

Xulosa qilib aytganda, jahon iqtisodiy integratsiyasining ijobiy samarasini jamiyatning barcha qatlamlari uchun adolatli taqsimlash faqat faol davlat siyosati va inson kapitaliga yo'naltirilgan investitsiyalar orqali amalga oshirilishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Abdurahmonov Q.X. Mehnat iqtisodiyoti: Darslik – T.: IQTISODIYOT, 2018. –628 b
2. World Bank. (2022). World Development Report: Equity and Development. Washington, DC: World Bank Publications.
3. United Nations Development Programme. (2023). Human Development Report. New York: UNDP.
4. Stiglitz, J. E. (2002). Globalization and Its Discontents. New York: W. W. Norton & Company.
5. Sh.Sh.Shodmonov, U.V.Gofurov “Iqdisodiyot nazariyasi” darslik, — T.: IQTISOD-MOL1YA, 2010. - 728 bet.
6. Rodrik, D. (2011). The Globalization Paradox: Democracy and the Future of the World Economy. New York: W. W. Norton & Company.
7. Piketty, T. (2014). Capital in the Twenty-First Century. Cambridge, MA: Harvard University Press.

8. OECD. (2020). Inequality in the Global Economy. Paris: OECD Publishing.
9. Milanovic, B. (2016). Global Inequality: A New Approach for the Age of Globalization. Cambridge, MA: Harvard University Press.
10. Krugman, P. (2008). Trade and Wages, Reconsidered. Brookings Papers on Economic Activity, 1, 103–154.
11. International Monetary Fund. (2021). Globalization: What's New? IMF Staff Papers. Washington, DC.
12. Atkinson, A. B. (2015). Inequality: What Can Be Done? Cambridge, MA: Harvard University Press.